

EEN kleine halve eeuw na het begin van het Tweede Vaticaans Concilie kunnen we ons nog amper voorstellen hoe het gesteld was met de verhouding tussen de katholieke Kerk en de andere christelijke Kerken. Nu vinden we het vanzelfsprekend dat christenen van verschillende gezindte samen bidden, bij elkaar op bezoek gaan, gezamenlijk sociale initiatieven nemen en gemeenschappelijke theologische verklaringen afleggen. Midden vorige eeuw was zo iets nog ondenkbaar: achterdocht, confrontatie, bekeringsijver en wederzijdse minachting waren toen nog de regel. In dat klimaat ontdekte de jonge Willebrands zijn oecumenische roeping.

Al vroeg leek hij voorbestemd voor een rol in de oecumenische beweging. In 1934 zond de bisschop van Haarlem de pas gewijde Fries naar Rome om er een doctoraat in de filosofie te behalen. Hij promoveerde er met een proefschrift over de Engelse kardinaal John Henry Newman, een bekeerde anglicaan. Het was evenwel wachten tot na de Tweede Wereldoorlog alvorens hij definitief op het spoor van de oecumene werd gezet.

Willebrands was intussen docent filosofie aan het diocesane seminarie, later directeur van het filosoficum. In die periode knoopte hij contacten aan met protestante ambtsdragers en werd hij een van de pioniers en van de stuwende krachten van het contact tussen katholieken en mensen uit de Reformatie. Dit gezelschap wekte argwaan en had als het ware het statuut van een ondergrondse organisatie.

Geen sentiment

Elkaars theologische documenten werden hoogst zorgvuldig bestudeerd. In een reactie op Willebrands' overlijden preees kerkhistoricus Peter Nissen die wetenschappelijke ernst. „Allereerst was Willebrands iemand die theologische diepgang gaf aan de verhouding tussen de christelijke Kerken en de relatie met het jodendom. Het ging hem niet alleen om diplomatieke vriendelijkheid, maar om het diepe inzicht dat de kerken door de Heer zelf geroepen zijn de eenheid zichtbaar te maken waartoe God de mensheid roept en, dat jodendom en christendom samen geroepen zijn het ene verbondsvolk van JHWH te zijn.”

Die kwaliteiten ontgingen ook de toenmalige Nederlandse bisschoppen niet. Ze benoemden Jan Willebrands in 1948 - het jaar waarin de Wereldraad voor Kerken in Amsterdam werd opgericht - tot voorzitter van de Apologetische Vereniging Petrus Canisius. Hij vormde die organisatie, eigenlijk een uitgesproken anti-protestantse club, om tot de oecumenische Sint-Willibrordsvereniging. Onder zijn leiding groeide zij uit tot het belangrijkste adviesorgaan voor de Nederlandse bisschoppenconferentie op het vlak van oecumene.

Toen al keek Willebrands over de landsgrenzen en zocht gelijk-

Groots in respect en luisterbereidheid, Johannes kardinaal Willebrands. © Aartsbisdom Utrecht

Bruggenbouwer voor eenheid

Wie 96 wordt, riskeert bij zijn overlijden vergeten te zijn door de geschiedenis. Niet zo de Nederlandse kardinaal Johannes Willebrands. Hij overleefde weliswaar de meeste van zijn leeftijdgenoten ruim, en vrienden en bekenden waren schaars geworden.

Toch kwam een indrukwekkende schare kerkleiders afscheid nemen van de minzame kardinaal, sleutelfiguur in de oecumenische beweging van de vorige eeuw.

Toon Osaer

Een leven als diplomaat voor de oecumene

gezinden in Duitsland en Zwitserland. Ook nu bleven zijn inspanningen niet onopgemerkt, ditmaal in Rome. Johannes XXIII riep hem in 1960 naar de Eeuwige Stad om er secretaris te worden van kardinaal Augustin Bea. Die had de leiding van het Secretariaat van de Eenheid onder de Christenen. In de aanloop van het concilie, waar de oecumenische kwestie een prominente plaats zou krijgen, had de paus dit orgaan opgericht. Achteraf definiëerde Willebrands deze jaren van

samenwerking met de jezuiet Bea, een charismatische Bijbelgeleerde als „my finest hours, mijn mooiste tijd”.

Het Tweede Vaticaans Concilie was hard werken. Willebrands verdiende zijn sporen als verbindingsman tussen de concilievaarders en waarnemers van de niet-christelijke Kerken. Geen werk voor een eenvoudige priester en Paulus VI wijdde hem daarom in 1964 tot bisschop. Meteen de aanzet van een lange carrière als ambassadeur voor de eenheid onder

de christenen. Een activiteit die nog aanzienlijk toenam, toen de paus hem in 1969 verhieft tot kardinaal en hem benoemde tot opvolger van zijn goede vriend kardinaal Bea. In die hoedanigheid speelde Willebrands een belangrijke rol in het in de praktijk brengen van het conciliedecreet over de oecumene, *Unitatis redintegratio*. Hij was overigens betrokken bij het tot stand komen van dit document en ook bij dat over de godsdienstvrijheid. Hij deed zijn bijnaam 'Vliegende Hollander' al-

le eer en reisde de hele wereld af om de ontmoetingen tussen de verschillende Kerken te bevorderen. Hoogtepunten uit zijn lange loopbaan? Hij was van zeer nabij betrokken bij het plechtige intrekken door Paulus VI van de banvloek die in 1054 was uitgesproken tegen het orthodoxe patriarchaat van Constantinopel. Hij organiseerde de historische ontmoeting tussen diezelfde paus en patriarch Athenagoras in Jeruzalem. Van het fameuze bezoek van de anglicaans aartsbisschop Fisher van Canterbury aan het Vaticaan was hij eveneens de architect.

Belangrijke bezoeken van Paulus VI en Joannes-Paulus II droegen zijn stempel: het bezoek aan de Wereldraad van Kerken in Genève en het historische bezoek van Joannes-Paulus II aan de synagoge van Rome in 1984. Als eerste voorzitter van de speciale Commissie voor de Betrekkingen met het Jodendom had hij uitstekende contacten met het jodendom uitgebouwd. In die functie had hij een aanzienlijk aandeel in het in de praktijk brengen van *Nostra aetate*, het conciliedocument uit 1965 dat een einde stelde aan eeuwen theologisch anti-judaïsme in de katholieke Kerk.

Niet enkel succes

Tot nu lijkt Willebrands' leven alleen maar een succesverhaal. Toch kende het ook schaduwkanten. In 1975 aanvaardde hij na aanvankelijk weigeren aartsbisschop van Utrecht te worden. Een functie die hij combineerde met zijn Romeinse opdracht. Nu is dat aartsbisdom qua belasting niet meteen te vergelijken met ons aartsbisdom Mechelen-Brussel. Maar toch, een geschenk kun je die benoeming bezwaarlijk noemen.

Willebrands kwam daarenboven terecht in een sterk gepolariseerde en verscheurde kerkprovincie waar hevige gestreden werd om de erfenis van het concilie. Progressieven en conservatieven stonden er tegen elkaar. De moeilijkheden liepen zo op, dat Joannes-Paulus II de Nederlandse bisschoppen in 1980 naar Rome riep voor een bijzondere synode. Hij vroeg de pas benoemde aartsbisschop van Mechelen, Godfried Danneels, om deze synode voor te zitten. Het zou evenwel nog tot na het pausbezoek van 1985 duren alvorens in deze crisis een kentering kwam. Willebrands hield het zo lang niet vol en kreeg in 1983 ontslag als aartsbisschop. Maar als voorzitter van het Secretariaat voor de Eenheid deed hij voort tot zijn tachtigste.

Met zijn overlijden verdwijnt één van de laatste protagonisten van het concilie. Een vrome, eenvoudige, wijze bruggenbouwer. Zijn lievelingsnicht Anne Marie omschreef hem na zijn dood als „iemand die zich nooit voordeed als degene die de waarheid in pacht heeft. Hij was nooit zo'n betweter die zei 'dat moet zo'. Waar hij groot in was, was zijn respect voor anderen en luisterbereidheid.” Ongetwijfeld onmisbare kwaliteiten om in de oecumene vooruitgang te boeken.